

Р. Е. Лунячек
naturemuseum@karazin.ua
Л. А. Резніченко
lyudmyla_reznichenko@ukr.net

Історія та сучасний розвиток Музею природи Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Розглянуто питання історії та сучасного розвитку науково-експозиційної, фондової, навчальної та просвітницької діяльності музею, спрямованої на збереження та використання пам'яток природи, біологічних та геологічних колекцій. Репрезентовано результати з пошукової, науково-дослідної та науково-освітньої роботи з метою розширення і поглиблення загальноосвітньої та професійної підготовки науково-педагогічних працівників, учнівської та студентської молоді.

Ключеві слова: історія, сучасний розвиток, музей, колекція, студентська молодь.

R. E. Lunyachek
naturemuseum@karazin.ua
L. A. Reznichenko
lyudmyla_reznichenko@ukr.net

History and Modern Development of the Museum of Nature of V. N. Karazin Kharkiv National University

The issues of history and modern development of scientific-exposition, fund, educational and educational activity of the museum intended for preservation and use of natural monuments, biological and geological collections have been considered. Carrying out of search, research and scientific-educational work aimed at expansion and deepening of general and professional training of pedagogical workers, pupils and students is represented.

Key words: history, modern development, museum, collection, student youth.

Одним із наукових структурних підрозділів Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна є державний Музей природи. За 213 років свого існування Музей природи став відомою інституцією у світі, яка увійшла до складу європейських музеїв, що відсвяткували 200-річний ювілей. Історія становлення та розвиток Музею природи пов'язані з історією та розвитком Імператорського Харківського університету. Незабаром після відкриття університету попечитель харківського навчального округу граф С. Потоцький придбав у ганноверського аптекаря Грунера колекцію іноземних предметів, зібраних професором Андре, а 1807 року – зоологічну колекцію італійця Четті, яка складалася з багатьох представників тваринного світу: коралів, мушель, молюсків, комах, птахів, а також мінералів, гірських порід та скам'янілостей.

2 квітня 1807 року ці колекції, за які було сплачено 39 200 карбованців асигнаціями, прибули до Харкова – і цю дату вважають днем заснування музею. Придбані колекції стали фундацією для створення природничого кабінету на фізико-математичному факультеті. Зоологічні, палеонтологічні та мінералогічні зібрання почали широко використовувати у навчальному процесі.

У минулому музейними колекціями керували відомі вчені, зазвичай не байдужі до їхнього подальшого розвитку. Одним із найбільш видатних серед них був професор І. А. Криницький, який очолював музей з 1826 до 1836 року. За ці роки колекції були науково систематизовано, складено їхні перші каталоги, створено лабораторію для визначення, препарування й монтажу зібраного матеріалу та організовано перші експедиції. За цей час колекційний фонд збільшився майже у чотири рази – і містив 7 924 одиниці зберігання.

На сьогодні Музей природи Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна – єдиний університетський музей України, який має статус державного. Він належить, згідно із наказом № 11 від 10.01.1991 р., до першої категорії щодо оплати праці. Музей внесено до міжнародного переліку науково-природничих музеїв світу, він розташований у 3-поверховому будинку і має загальну площу 4 000 м². У наукових фондах музею зберігаються понад 250 тис. експонатів. Це опудала і тушки, вологі та сухі препарати тварин, черепи, скелети, яйця птахів, мушлі молюсків, зразки гірських порід та мінералів, викопні рештки і скелети, муляжі та гіпсові зліпки вимерлих тварин.

Наукові експозиції 5 відділів: геологічного, безхребетних і хребетних тварин, еволюції органічного світу та охорони природи, художньо-реставраційного розміщено на площі 2 000 м у 23-х залах музею. Експонати у залах демонструються не тільки у вигляді систематичних колекцій, але також як біогрупи та яскраві діорами, оснащені аудіовізуальними засобами. Вони мають високу якість художнього оформлення, всі експонати дібрано ретельно й обмірковано (рис. 1).

Основна діяльність Музею природи пов'язана з проведенням наукової, науково-експозиційної, фондової, навчальної та просвітницької роботи.

На сьогодні пріоритетним напрямком роботи музею є реалізація проєкту 4.6. «Модернізація музейного комплексу» Стратегії розвитку Каразінського університету на 2019–2025 роки. У межах цього проєкту і здійснюється розвиток Музею природи. Нові експозиції створюються не тільки відповідно до сучасних наукових принципів, але й з урахуванням музейної педагогіки ХХІ століття. Активно використовуються сучасні технології з відтворення в експозиціях фрагментів живої природи. Зокрема, до традиційної систематичної експозиції залу «Риби» (рис. 3) долучено діораму «Амазонка» з натуральними і штучними рослинами та живими рибами, які мешкають у цьому біотопі. Найголовніше в сучасній концепції музею – те, що експозиції створюються нашими професіоналами з використанням нових методів і технологій, останніх досягнень таксидермії, що відповідає запитам відвідувачів.

Співробітниками музею проводяться роботи з реконструкції наявних наукових експозицій, які впродовж багатьох років свого існування частково або повністю втратили свою наукову та інформаційну цінність і дизайнер-

ську оригінальність. Роботи, які на початку 2019 року було розпочато з впровадження наукових сучасних експозиційних комплексів за темами «Комахи» та «Голкошкірі», на цей час уже виконано. Зокрема, у залі «Комахи» (рис. 4) на площі 60 м² впроваджено 13 сучасних вітрин з ентомологічним матеріалом, завершено експозицію «Будівельні інстинкти комах». Згідно з науково-експозиційними розробками художньо оформлено та змонтовано над експозиційними вітринами за периметром усього залу тематичний фриз. Також завершено впровадження наукової експозиції «Голкошкірі». Повністю змонтовано експозиційні вітрини у залі «Амфібії та рептилії», завершено роботу із впровадження експозиції «Варани» (рис. 5).

На початку 2020 року в музеї було відкрито яскраву оригінальну експозицію «Флуоресцентні мінерали»: демонструється, як певні мінерали у гірських породах випромінюються під впливом ультрафіолету.

Основним видом діяльності наукових співробітників музею є дослідження за музейними тематиками відповідно до складених наукових планів. Наукові працівники беруть участь у роботі з наповнення бази даних та визначення біологічного матеріалу для Національної мережі інформації з біорозмаїття UkrBin. З метою вдосконалення молекулярних методів та аналізу даних співробітників було відряджено у Природничий музей м. Осло (Норвегія) для роботи у молекулярній лабораторії та проходження стажування у Природознавчому Музеї Університету м. Осло. Співробітники музею взяли участь у фінальній нараді спільного проекту «Тренінг нового покоління ентомологів у молекулярних методах на базі аналізу ДНК (міжнародне скорочення – ЕнтоМол)», що проходила за підтримки Євразійської Програми 2017–2019 років Норвезького центру Міжнародного Співробітництва в освіті (SIU) (Проект СРЕА-LT-2016/10140). Зустріч відбулася у грудні 2019 року у Мінську (Білорусь).

Науковці музею брали участь у таких науково-практичних конференціях, як “XX Ordinary general meeting of Societas Europea Herpetologica” (Мілан, Італія), Десята конференція українського герпетологічного товариства (Кам’янець-Подільський, Україна), наукові конференції «Сучасні проблеми теоретичної та практичної іхтіології» (Дніпро, Україна) та «Перспективи гідроекологічних досліджень у контексті проблем довкілля та соціальних викликів» (Київ, Україна), а також у регіональній науково-практичній конференції «Наукові дослідження на територіях і об’єктах природно-заповідного фонду Харківщини», що відбулася у Каразінському університеті. Наукові співробітники взяли участь в організації та роботі п’ятої міжнародної конференції, присвяченої 100-річчю заснування Зоологічного музею НАН України: «Природничі музеї в Україні: становлення та перспективи розвитку» (Київ, Україна) Її організатори – науково-природничий музей НАН України і міжнародне об’єднання музеїв та професійних музейних працівників ICOM України.

Науковці музею брали участь у спостереженнях за орнітофауною на території орнітологічної станції «Azov-Black sea ornithological station» з моніторингу загрози орнітофауні від експлуатації Азовської ВЕС.

У 2019–2020 роках за результатами наукових досліджень науковими співробітниками Музею природи було опубліковано у фахових міжнародних та вітчизняних видавництвах 23 наукові статті, 7 із яких – у виданнях, які реферуються сервісами Web of Science, Scopus.

Співробітники Музею природи співпрацюють із закордонними науково-дослідними установами, з якими підтримують наукові зв'язки, – Зоологічним музеєм Осло (Норвегія), інститутом палеобіології Польської Академії наук, Державним університетом Огайо, Коламбус (США), Державним музеєм м. Брауншвейга (ФРН), університетом Лозанни (Швейцарія). На підставі договору триває співпраця з Державним науково-виробничим об'єднанням «Науково-практичний центр Національної академії наук Білорусі з біоресурсів» (Мінськ, Білорусь). Згідно з науковими договорами Музей природи співпрацює з такими Національними природничими парками: Карпатський біосферний заповідник Закарпатської області, «Кармалюкове Поділля» Вінницької області, «Ужанський», що у м. Великий Березний Закарпатської області.

Важливим напрямом роботи наукових співробітників Музею природи є фондова робота з поповнення музейних біологічних та геологічних колекцій, збереження експонатів, інвентаризації, визначення і роботи з їхньої консервації та реставрації. Колекція музею за останній час поповнилася різними видами комах, зокрема – тропічними метеликами. До великих за обсягом надходжень 2020 року належить мурена і рідкісний чорний ягуар. Над виготовленням їхніх опудал зараз працюють наші реставратори. Співробітники музею за останні два роки опрацювали з нових надходжень 1 907 одиниць збереження. Ведеться робота зі створення електронної бази даних фондового та експозиційного матеріалу, а також фотокаталогу експозиційного матеріалу музею. Для пошуку сучасного інформативного матеріалу для внесення нових даних на експозиційні стенди та до тексту екскурсії проводився огляд літератури. Триває робота з пошуку та внесення в електронний каталог музею українських назв тварин.

Музей є консультативним науково-методичним центром для краєзнавчих музеїв України, а також для викладачів закладів вищої і середньої освіти, фахівців науково-дослідних установ. Експозиції та наукові колекції музею використовуються для написання курсових і кваліфікаційних робіт студентами Каразінського університету та інших навчальних закладів, у дослідженнях, які проводяться фахівцями музею, вітчизняними вченими та науковцями із-за кордону.

Наші фахівці готують школярів до участі в українських та міжнародних олімпіадах, багато з них посідають призові місця. Співробітники

Ілюстрації до статті: Р. Е. Лунячек, Л. А. Резніченко. *Історія та сучасний розвиток Музею природи Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна* (С. 19–23)

Рис. 1. Діорама «Великі кішки»

Рис. 2. Скелет кита фінвала

Рис. 3. Зала «Риби»

Рис. 4. Фрагмент експозиції «Метелики»

Рис. 5. Експозиція «Варани»

беруть участь у проведенні та суддівстві Обласних олімпіад юних геологів та інших дитячих і юнацьких мінералогічних конкурсів.

Колектив Музею природи є повноправним членом міжнародного об'єднання музеїв та професійних музейних працівників, бере активну участь у його роботі та має свого представника у раді ІСОМу.

Музей має свій сайт, на сторінках якого освітлюються всі новини життєдіяльності музею. Відвідувачі сайту мають змогу віртуально оглянути експозицію за допомогою 3D-панорамної екскурсії залами музею.

Співробітники Музею природи – активні учасники заходу «Ніч науки». Вже протягом багатьох років музей проводить екскурсії для дітей співробітників Каразінського університету. Цей захід набуває з кожним роком все більшої популярності. Також Музей організує благодійні екскурсії для малозахищених верств населення.

З метою поширення природничо-наукових знань серед населення Музей природи веде екскурсійно-лекційну роботу за 16 темами. Екскурсії проводяться українською, англійською та російською мовами.

Література

1. Лунячек Р. Е. До 195-річчя Музею природи Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна / Р. Е. Лунячек, Л. А. Резниченко // Научная конф., посвящ. 100-летию 12 Археол. съезда в рамках 7 Сумцовских чтений, г. Харьков. 2002.

2. Лунячек Р. Е. Музей природы Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина и экологическое просвещение населения. / Р. Е. Лунячек, Л. А. Резниченко // Современные проблемы зоологии и экологии: материалы междунар. конф., посвящ. 140-летию основания Одес. нац. ун-та им. И. И. Мечникова, кафедры зоологии ОНУ, Зоологического музея ОНУ и 120 годовщине со дня рождения заслуж. деятеля науки УССР, проф. И. И. Пузанова. – Одесса, 2005. – С. 257.

3. Резниченко Л. А. Путеводитель по Музею природы Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина. / Л. А. Резниченко. – Харьков: Золотые страницы, 2007.

4. Інформаційно-аналітичний звіт про науково-дослідну, науково-експозиційну та екскурсійну роботу Музею природи ХНУ імені В. Н. Каразіна за 2019/2020 навчальний рік.